

## **Controlul culturii și al sferei publice din România în perioada comunismului de stat – descriere generală și aspecte minoritare**

**Plainer Zsuzsa**

Cercetarea de față despre controlul culturii și al sferei publice din România în perioada comunismului de stat are două scopuri: descrierea celor mai importante mecanisme ale cenzurii din țara noastră în diferite perioade ale socialismului de stat, creionarea istoriei mai puțin documentate ale acestui fenomen, respectiv revelare a practicilor elitei culturale maghiare față de aceste instanțe de control. Cum a fost controlată sfera culturală în timpul comunismului și cum s-a manifestat acest fenomen în cultura maghiară minoritară?

Primul capitol al acestei teze, cel despre comunism și antropologia comunismului, descrie caracterul duplicitar al sistemului, important pentru a înțelege mecanismele cenzurii; în subcapitolul despre intelectuali și relația lor față de sistem, am încercat readucerea acestei duplicități în câmpul cultural, arătând de ce anumite "stereotipii" legate de habitusul de intelectual, precum aspirația de a fi purtător de cuvânt al unui grup, sau marginalizarea după 1989, sunt doar autoreprezentări, nefavorabile pentru o analiză științifică. Al doilea capitol trece în revistă abordările cele mai importante ale etnicității, naționalismului, identității, cu accentul pe teoriile antropologice, care relevă contextualitatea identității, a etnicității și caracterul instrumentalist al națiunii, care are ca scop crearea unei comunități; în acest subcapitol am încercat să prezint teorii adecvate pentru analiza laturii etnice a cenzurii. Într-unul dintre subcapitole am descris și modelul bourdian al câmpului literar, care stabilește o relație dintre autor și text, afirmând că acesta ar ocupa o oarecare poziție prin lansarea creațiilor sale, poziție în câmpul cultural, asemănător spațiului social. Urmează apoi o prezentare a câmpului cultural maghiar, "obiectul" investigațiilor mele în lucrarea de față.

Prin descrierea transilvanismului, a curentului literar și etno-cultural cel mai răspândit în perioada interbelică, am încercat depistarea relației dintre literatură și etnicitate, literatură și națiune în anii 1920 și 1930. Datorită lipsei creațiilor importante în anii 1940 și 1950, descrierea relației dintre cultură și literatură continuă cu analiza unei polemici literare importante a anilor 1970 despre rolul literaturii și valențele sale minoritare, etnice, considerând că această dezbateră, neprelucrată până acum, dar adeseori pomenită în viața culturală, întruchipează dilemele cele mai importante, precum și agenții cei mai marcanti pentru perioada 1960, 1970, chiar și 1980. A treia parte a prezentării câmpului literar maghiar,

urmărește producerea și semnificația discursului național dominant al anilor 1980, emigrarea ca o formă a reinterpretării transilvanismului, reîntâlnită apoi în studiile de caz despre controlul teatrului. Pe lângă descrierea celor mai importante teme minoritare, am încercat și conturarea cadrului instituțional al câmpului cultural maghiar din România: astfel, am amintit dezvoltarea cadrului instituțional în anii 1960 și 1970, care a făcut posibilă răspândirea temelor minoritare, care, cu publicul lor deja cucerit, au pătruns și în anii 1980, când acest cadru instituțional era marginalizat, câteva dintre funcțiile sale fiind preluate de mass-media maghiară, care a servit ca o sferă publică secundară pentru acest deceniu. Ultimul dintre aceste subcapitole se ocupă cu momentul tranziției, al înființării UDMR-ului, fenomen ce relevă convertirea capitalului cultural și simbolic al elitei maghiare.

Descrierea mecanismelor cenzurii reprezintă al doilea pilon al lucrării. Prezentarea cadrului instituțional al controlului în anii 1940 și 1950 se bazează pe analizele deja realizate, urmate de prezentarea DGPT-ului în primii ani ai sistemului Ceaușescu, unde am lucrat din surse primare, materiale de arhivă. Această perioadă este prezentată sub două aspecte: primul fiind o descriere a sistemului propriu-zis, a diferitelor departamente în cadrul DGPT-ului, având în vedere faptul că în literatura de specialitate nu există o astfel de prezentare generală. Descrierea direcțiilor DGPT este urmată de prezentarea demersului de control, tehnicile cele mai importante, precum și mecanisme create pentru eficientizarea activității (supracontrolul), respectiv fragilitățile sale sistemice, care au făcut posibil intervențiile nejustificate ale cenzorilor.

Subcapitolele despre controlul culturii și ai sferei publice continuă cu un studiu de caz despre cenzura cotidienele locale din Oradea în anii 1960, capitol despre etapele de control cu materiale importante pentru a înțelege structura ierarhică a cenzurii presei din provincie. Aici și am încercat a ilustra prin fragmente de interviuri, cum a funcționat matricele puterii, ce tipuri de relații existau dintre ziarști și birocrății de partid. În descrierea cenzurii și aspectele activității de control am completat materialele de arhivă cu interviuri realizate cu foști ziariști. După prezentarea celor mai importante teme ale presei anii 1960, am analizat intervențiilor realizate. În decursul acestui proces am încercat realizarea unui model comparativ, pentru a înțelege aspectele etnice ale cenzurii presei maghiare, prin compararea cu cea română. Eventualele insuficiențe unei astfel de comparații se datorează lipsei unui număr mare de ziariști români intervievați.

Perioada anilor 1980, în lipsa materialului adecvat de arhive, se bazează pe patru studii de caz, realizate la două instituții orădene: Filarmonia locală, seșiile române și maghiare ale Teatrului de Stat. În cadrul analizelor am încercat identificarea demersului de control,

tehnicele inventate de elitele locale pentru a submina interdicțiile. Pentru a oferi un demers cât mai clar, am reconstruit premiera cea mai semnificativă a anilor 1980 a secției maghiare, montarea unei piese semnate de András Sütő, prin care am urmărit caracterul dedublat al semnificațiilor interzise și permise, precum modalitățile de a reprezenta teme identitare etnice, minoritare în anii 1980. Pentru a avea o oarecare comparație, am evocat interzicerea singurei piese în anii 1980, montată la secția română a teatrului local. În cazul Filarmoniei am urmărit demersul controlului, a autofinanțării și a relațiilor cu muzicienii străini, pentru a revela natura controlului.

## CUPRINS

INTRODUCERE .....	6
COMUNISMUL ȘI ANTROPOLOGIA COMUNISMULUI .....	12
<b>Perspectiva antropologiei „socialismului real” .....</b>	<b>14</b>
<b>Antropologia comunismului și intelectualii.....</b>	<b>16</b>
ETNICITATE, NAȚIUNE, IDENTITATE, CÂMP CULTURAL .....	26
<b>Etnicitate.....</b>	<b>26</b>
<b>Naționalismul .....</b>	<b>33</b>
1. Obiectivitate versus subiectivitate: .....	34
2. Națiune etnică versus națiune civică .....	35
3. Modernitatea sau premodernitatea națiunii .....	39
4. Primordialism versus instrumentalism in crearea națiunilor .....	46
<b>Câmpul cultural.....</b>	<b>47</b>
<b>Identitatea.....</b>	<b>49</b>
Identitate și politică .....	52
Identitate etnică și națională .....	55
<b>Discurs .....</b>	<b>56</b>
<b>Conexiuni dintre etno-național, câmp cultural și identitate.....</b>	<b>59</b>
CÂMPUL CULTURAL MAGHIAR DIN ROMÂNIA .....	61
<b>Perioada interbelică: Transilvanismul .....</b>	<b>61</b>
<b>1. Contextul istoric, contextul politic .....</b>	<b>64</b>
<b>2. “Cauze “structurale” pentru recunoașterea transilvanismului: pozițiile     producătorilor de cultură în câmpul social.....</b>	<b>67</b>
2.1. Literați și ziarști.....	67
2.2. Câmpul științific .....	68
2.3. Politicieni și scriitori: competiția elitelor .....	68
<b>3. Manifestările elitei culturale: programe viabile .....</b>	<b>70</b>
<b>4. Transilvanismul ca discurs despre identitatea minoritară .....</b>	<b>73</b>
4.1. Activismul .....	73
4.2. Literatură și transilvanism .....	74
4.3. Istorizarea Transilvaniei .....	75
<b>5. Critica transilvanismului .....</b>	<b>76</b>
<b>Anii 1960-1970: polemici despre rolul culturii minoritare .....</b>	<b>76</b>
<b>Dinamica dezbaterii și contextul sociocultural .....</b>	<b>78</b>
<b>Diferite tipuri de analiză discursivă .....</b>	<b>80</b>
<b>Pledoarea pentru un model de analiză .....</b>	<b>83</b>
<b>Demersul analizei dezbaterii.....</b>	<b>84</b>
<b>Temele majore ale dezbaterii.....</b>	<b>84</b>
1. Valorile literare și canonizarea lor.....	84
2. Relația dintre producția literară minoritară și cea universală; diferențe dintre reprezentările discursive ale identității minoritare .....	87
<b>Identificarea politicilor instituționale .....</b>	<b>90</b>
<b>Peisajul cultural al anilor 70 și identificarea participanților controversai .....</b>	<b>92</b>

2. Relația dintre producția literară minoritară și cea universală; diferențe dintre reprezentările discursive ale identității minoritare.....	87
<b>Identificarea politicilor instituționale .....</b>	<b>90</b>
<b>Peisajul cultural al anilor 70 și identificarea participanților controversiei.....</b>	<b>92</b>
<b>Anii 1980, sistemul sultanistic al lui Ceaușescu .....</b>	<b>94</b>
<b>“Momentul” 1989: transformarea “luptătorilor” cu cenzura în politicieni.....</b>	<b>98</b>
<b>De unde, până unde? – anii 1990 .....</b>	<b>103</b>
<b>Proiectorul și măgarul – biografia lui András Sütő și tranziția dintre perioadele istorice .....</b>	<b>104</b>
<b>CONTROLUL CULTURII ȘI AL SFEREI PUBLICE.....</b>	<b>112</b>
<b>Repere pentru o cercetare despre cenzură .....</b>	<b>112</b>
<b>Contextul general: „munca ideologică” .....</b>	<b>115</b>
<b>CENZURA DE TIP SOVIETIC .....</b>	<b>116</b>
<b>ANII 1950- 1965, DIRECȚIA GENERALĂ DE PRESĂ ȘI TIPĂRITURI .....</b>	<b>119</b>
<b>Organizarea activității de control .....</b>	<b>120</b>
<b>Aspecte organizaționale ale DGPT .....</b>	<b>121</b>
<b>ANII 1960, DGPT ÎN PERIOADA “LIBERALĂ” A REGIMULUI LUI CEAUȘESCU .....</b>	<b>122</b>
<b>Structura Direcției Generale de Presă și Tipărituri .....</b>	<b>122</b>
1. Cadre .....	122
Etnia angajaților DGPT .....	124
1. Funcții .....	126
Departamente, unități, secții .....	127
Munca de cenzor .....	131
Eficientizarea activității de control .....	132
1. Supracontrolul .....	132
2. Standardizarea materialelor documentare și a intervențiilor .....	137
Ineficiențe sistemice prin teme și tipuri de interdicții .....	138
1. Secrete de stat și dispoziții .....	138
2. Intervenții ”literare” .....	140
3. Ineficiențe: secrete de stat și caietul de dispoziții .....	141
4. Ineficiențe sistemice: teme literare .....	143
<b>STUDIUL DE CAZ: CONTROLUL COTIDIENELOR LOCALE DIN ORADEA .....</b>	<b>144</b>
<b>Etapele unei activități de control .....</b>	<b>145</b>
<b>Complexitatea mecanismelor de control.....</b>	<b>150</b>
<b>Presă locală în anii 1960: rolul său ideologic și temele cele mai importante .....</b>	<b>153</b>
<b>Controlul în afara cenzurii: cotidienele locale într-un complex al puterii .....</b>	<b>159</b>
<b>Intervenții și tipuri de intervenții .....</b>	<b>160</b>
<b>Colectivul din Oradea.....</b>	<b>161</b>
<b>Tipuri de intervenții locale.....</b>	<b>162</b>
<b>Intervenții nejustificate sau greșite .....</b>	<b>165</b>
<b>Preconcluzii .....</b>	<b>167</b>
<b>PERIOADA ANILOR 1980 – DUPĂ DESFIINȚAREA DGPT-ULUI .....</b>	<b>168</b>
<b>COMITETUL DE CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE SOCIALISTĂ .....</b>	<b>168</b>
<b>Filarmonica de Stat din Oradea .....</b>	<b>169</b>
<b>Mecanisme de control .....</b>	<b>169</b>
1. Repertoriul .....	169

2. Controlul propriu-zis.....	171
3. Un aspect particular, Cântarea României .....	172
4. Piața bunurilor simbolice străine: restricțiile anilor 1980.....	172
<b>Autofinanțarea .....</b>	<b>174</b>
<b>Cenzura teatrului maghiar .....</b>	<b>176</b>
<b>Cadrul instituțional și etapele controlului.....</b>	<b>176</b>
Sistemul de cote.....	176
Limbajul referatelor .....	177
<b>Negocieri cu cenzura.....</b>	<b>178</b>
<b>Vizionările.....</b>	<b>179</b>
Studiu de caz: András Sütő la Oradea .....	180
<b>Bocetul vesel – textul și semnificația .....</b>	<b>180</b>
<b>Semnificația piesei date de autor .....</b>	<b>185</b>
<b>De la ideea prezentării până la succesul premierei.....</b>	<b>185</b>
<b>Semnificația piesei, concepția regizorului .....</b>	<b>188</b>
<b>Interpretarea publicului.....</b>	<b>189</b>
Studiu de caz: Turnurile de lemn .....	190
<b>Strategiile secției românești ale Teatrului de Stat din Oradea .....</b>	<b>193</b>
<b>Limbajul referatelor .....</b>	<b>193</b>
<b>Autofinanțarea .....</b>	<b>194</b>
<b>Interdicții propriu-zise, cenzura în acțiune .....</b>	<b>195</b>
<b>Preconcluzii .....</b>	<b>197</b>
<b>CONCLUZII.....</b>	<b>199</b>
<b>ANEXE.....</b>	<b>202</b>